

Анатолій Шевченко,
доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
завідувач кафедри теорії права та держави
Університету державної
фіскальної служби України

Людмила Гапоненко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії права та держави
Університету державної фіскальної
служби України

УДК 342.7

Вдосконалення конституційно-правових гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина на сучасному етапі державотворення

Важливим засобом захисту прав та свобод людини є гарантії, які забезпечують умови для реалізації конституційно-правового статусу людини і громадянина. Ефективність гарантій залежить від рівня розвитку загальноправових принципів, стану економіки, рівня розвитку демократичних інститутів, реальності політичної системи суспільства, наявності системи досконалих законів у державі, ефективності механізмів реалізації законоположень, ступеня правової свідомості, правової культури населення, узгодженості інтересів населення та суспільства в цілому і наявності високоефективного органу конституційного контролю [2].

Внаслідок перехідного, реформаційного етапу політичної системи менш захищеною виявляється сфера прав та свобод людини і громадянина. Хоча Конституція України гарантує

не можливість звуження змісту та обсягу існуючим прав та свобод при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних [1, ст. 22], практика показує, що найбільше порушуються права людини в галузі охорони життя та здоров'я, житлові права, право власності, звернення до органів державної влади та місцевого самоврядування, права на свободу та особисту недоторканість; право на справедливий суд; право на свободу думки і слова; на свободу мирних зібрань і об'єднань; права на соціальний захист; права на освіту; забезпечення прав учасників АТО; захист прав осіб, які проживають на тимчасово окупованій території тощо. Загалом за 2015 рік до всіх судів України, незалежно від інстанції та спеціалізованої юрисдикції, надійшло на розгляд загалом 3 млн. 730 тис. справ і матеріалів усіх категорій (до місцевих судів на розгляд надійшло 3 млн. 118 тис., апеляційні суди одержали 449 тис. справ і матеріалів, до вищих спеціалізованих судів на розгляд надійшло 151 тис., Верховний Суд України одержав для розгляду близько 12 тис. справ і матеріалів). За кількістю рішень про порушення прав людини, винесених ЄСПЛ у 2015 році, Україна на четвертому місці (50 рішень).

В умовах розвитку державності України, як демократичної європейської країни, ключове місце належить формуванню правової системи, в якій одним з основних елементів є права людини з позицій як внутрішньодержавного, так і загальносвітового значення. У зв'язку з цим актуальною проблемою є удосконалення законодавчої бази в напрямку розвитку та становлення інституту гарантій прав людини як одного з основних пріоритетів правової держави.

В Конституції України проголошується, що «Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [1, ст. 3].

Реалії сьогодення змушують нас звертатися до питання ефективного використання конституційних засад прав, свобод, гарантій правового статусу особистості.

Проблемам реалізації та захисту прав та свобод людини і громадянина приділяють увагу такі вчені: М. Козюбра, А. Колодій, Н. Оніщенко, В. Погоріло, Н. Карпачова, М. Рабінович, О. Зайчук, О. Тихомиров, А. Селіванов, М. Орзіх. Проблема гарантій прав та свобод людини і громадянина досліджена в працях В. Авер'янова, Р. Калюжного, В. Копєйчикова, С. Лисенкова, А. Олійника, В. Опришка, В. Тація, Ю. Тодики, М. Цвіка, В. Шаповала, Ю. Шемшученка та інших; дослідників зарубіжжя: М. Баглая, О. Бережнова, М. Вітрука, Л. Воєводіна, В. Кучинського, О. Лукашової, М. Матузова, Р. Мюллерсона, В. Патюліна, В. Сіренка, І. Фарбера, В. Чиркіна, В. Чхиквадзе і ряд інших. Необхідно відмітити й те, що за останній період в Україні опубліковано ряд праць, які містять науковий аналіз окремих аспектів по гарантуванню прав і свобод людини та громадянина. Проте, ці праці не містять комплексного наукового підходу до вдосконалення гарантій прав і свобод в умовах реформаційних процесів в Україні. Тому дане дослідження органічно їх доповнює, а належність вказаних робіт не лишає його актуальності.

Оскільки застосування конституційних засад правового статусу людини і громадянина на практиці не завжди відповідає сучасним умовам повсякденного життя, метою статті є дослідження проблем та наукове розроблення пропозицій щодо удосконалення механізму гарантування прав та свобод людини і громадянина з урахуванням їх динамічного характеру, глобалізаційних процесів в державі та наукових поглядів та позицій щодо потреби нормативного регулювання даного кола суспільних відносин.

Сьогодні залишаються досить актуальними питання ефективного використання норм Конституції Украї-

ни, серед яких найважливішою проблемою є гарантування прав та свобод людини і громадянина на сучасному етапі державного будівництва, що набуває особливого значення в умовах національної конституційної реформи та міжнародних відносин, що вимагає налагодження соціально-правового механізму гарантування – як системи засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав і свобод людини і громадянина. Саме тому під поняттям «гарантії прав і свобод людини та громадянина» вбачають «систему норм, принципів та вимог, які забезпечують процес дотримання прав та законних інтересів людини. Призначенням гарантій є забезпечення найсприятливіших умов для реалізації конституційно закріпленого статусу людини. Таким чином, гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених конституцією можливостей до реальної дійсності» [2].

Особливістю конституційно-правових норм демократичних країн, що визначають гарантії правового статусу людини та громадянина, є певна міра їх декларативності, установчий характер, що призводить до протилежного ставлення законодавця, конституціоналістів та самих громадян до практичної можливості реалізації таких положень. Виникає запитання: в такому випадку ми маємо говорити про декларативність чи фіктивність конституційно-правових норм? Як правило декларативні норми формують певні ідеали державотворчого процесу,суспільних цінностей тощо. Але в той же час норми конституцій в більшості є нормами прямої дії, а можливість використання декларативної норми значно знижується, однозначно зменшуючи і рівень довіри громадськості до юридичних (конституційно-правових) гарантії їх реалізації. Ми вважаємо, що за даних умов має враховуватись реальна правова можливість його реалізації, відповідність соціальній дійсності та тенденціям розвитку країни.

Серед основних конституційних гарантій прав і свобод людини та громадянина розрізняють: право на правову допомогу; судовий захист прав і свобод людини і громадянина; відшкодування моральної та матеріальної шкоди завданої незаконними діями, рішеннями органів державної влади; презумпція невинуватості; право знати свої права та обов'язки та інші.

Проблемою гарантій прав та свобод людини і громадянина є низький рівень правової культури та правової свідомості самих громадян. Особливо проблемним дане питання є в контексті низького рівня правової культури державних службовців та посадових осіб органів державної влади, що може виявлятися і в низькому рівні правореалізаційних актів; низький рівень дотримання законності) у житті суспільства і держави.

Недосконалість функціонування органів державної влади, відсутність політичної волі породжує не можливість та/або не бажання гарантувати, а тим більше реалізовувати гарантії прав і свобод, що призводить до недовіри громадян до державних інституцій та вимагає громадського контролю за діяльністю органів державної влади; подолання корупції на всіх рівнях і щаблях державного і суспільного життя.

Досвід країн розвинутої правової демократії підтверджує, що теорія конституційного права повинна дати відповідь на питання, як слід будувати баланс довіри суспільства до державних інститутів, коли інтереси громадян, життєвий рівень населення стають другорядними для владних структур, що призводить до суспільної непокори, страйків та інших форм відкритих конфліктів. Саме норми конституційного права мають відігравати ключову роль у системі соціальних інститутів, загальнодержавної політики і законодавства (сьогодні відсутній єдиний нормативний інститут загально діючої конституційної відповідальності) [3, с. 21].

В Конституції України визначено взаємну відповідальність особи перед державою та держави перед особою. На нашу думку, необхідно на законодавчому рівні визначити гарантії відповідальності держави перед особою, оскільки зараз ми маємо дещо абстрактне уявлення про форми такої відповідальності. Це необхідно для повної реалізації прав та свобод громадян, адже більшість їх пов'язана з діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування, які повинні нести політичну та юридичну відповідальність за процес і результати своєї діяльності.

Разом з тим, правова держава не допускає ситуації вирішення існуючих конфліктів недемократичним шляхом, що знаходить своє відображення в цивілізованих способах та методах здійснення державної влади і наданні громадянам можливості активної участі в усіх сферах життя суспільства [4]. У країнах із демократичним режимом є демократичний принцип організації та діяльності всіх суб'єктів політичної системи суспільства (органи держави, державні організації, громадські об'єднання, трудові колективи), котрі одночасно є й суб'єктами демократії. Зрозуміло, що суб'єктами демократії є насамперед громадянин і народ [5, с. 73].

Згідно Національної стратегії у сфері прав людини під час визначення державної політики, прийняття рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування визначальним чинником є забезпечення пріоритетності прав і свобод людини. Результатом цього стане запровадження системного підходу до виконання завдань та забезпечення узгодженості дій органів державної влади та органів місцевого самоврядування у сфері прав і свобод людини, створення в Україні ефективного механізму реалізації та захисту прав і свобод людини [6].

Аналіз позиції щодо визначення держави, як головної умови та сфери існування прав і свобод людини та громадянина, дають підстави розглядати державу як їх гаранта. Висвітлення суспільства як своєрідного громадсько-політичного утворення дозволяє зробити висновки щодо наявності певних ознак з його сторони стосовно гарантування прав і свобод людини та громадянина. Серед них слід відзначити: усвідомлення суспільством природності прав та свобод людини; здатність суспільства створити умови для самовизначення, самореалізації особи; забезпечення її автономії та незалежності від будь-якого неправомірного втручання; спроможність суспільства приймати участь у формуванні державних органів влади та управління. Отже можна стверджувати, що і громадянське суспільство є складовим елементом гарантування прав і свобод людини та громадянина. Оскільки, економіка, політика, соціальна стабільність, право є основними сферами життя суспільства, тому особливу увагу слід приділити саме політичним, економічним, соціальним та юридичним гарантіям прав і свобод людини та громадянина [7].

Декларація прав без гарантії їх забезпечення веде до негативних соціально-політичних наслідків, зниження авторитету влади, до зростання недовіри до політики держави, породжуючи правовий нігілізм та різні форми девіантної поведінки. Реалізація конституційних норм - ознака реалізації всієї системи законодавства, адже юридичними властивостями Конституції України такими є верховенство, пряма дія норм, стабільність. Конституція України є базою чинного законодавства, що сприяє утвердженню, забезпеченню та захисту конституційних прав та свобод людини і громадянина як основоположної ідеї формування правової системи та законодавства України.

На нашу думку, для подальшої демократизації, гуманізації та розвитку інституту гарантій прав людини на європейському просторі, в тому числі в країнах романо-германської правової системи, до якої належить і

Україна, доцільно було б здійснювати кроки в напрямках:

– закріпити конституційні гарантії прав та свобод людини і громадянина на рівні національних стандартів в контексті реформ в Україні (Національна стратегія у сфері прав людини, проект змін до Конституції України в частині правосуддя, проект змін до Конституції України (щодо децентралізації влади тощо) та вимог міжнародних актів про права людини (Загальна декларація прав людини, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Європейська конвенція з прав людини);

– на конституційному рівні закріпити гарантію політичної та юридичної відповідальності органів державної влади та їх посадових осіб, адже реалізація конституційних прав і свобод людини й громадянина неможлива без ефективної організаційно-виконавчої діяльності державних органів;

– можливість доступу громадян до системи правових інституцій уповноважених правом на використання юридичних засобів захисту та відновлення прав та свобод людини і громадянина (Уповноважений ВРУ з прав людини, КСУ, Європейський суд з прав людини, тощо);

– формування у самих громадян правових навичок, підвищення рівня правосвідомості і, як наслідок, рівня власної гідності та правової свободи для реалізації принципу «дозволено все, що не заборонено законом»;

– новелізація законодавства відповідно до реального стану суспільних відносин, які набувають тенденції розвитку та вдосконалення в контексті реформаційних, євроінтеграційних процесів в Україні. Демократичний характер змін до Конституції України має укріпити її авторитет та розкрити нові можливості України як суб'єкта міжнародної правосуб'єктності, в контексті реалізації правового статусу людини і громадянина надати права та обов'язки, закріпити механізм їх реалізації, що надасть можливість участі в міжнародних договорах на рівних правах з іншими державами [8].

Вдосконалення гарантій прав та свобод людини і громадянина в умовах реформаційних процесів в Україні мають особливу значимість. Це сприятиме консолідації суспільства не лише в межах нації, а й консолідації європейських цінностей з метою реалізації політичних, соціальних, економічних, міжнародних відносин, що є визначальними в реалізації особистості в суспільстві. На сучасному етапі розвитку Української держави і суспільства проблема гарантування прав і свобод людини і громадянина набуває особливого значення. Адже, не можливо розвивати міжнародні відносини, проводити конституційну реформу та підвищувати рівень довіри громадян до українського політикуму без забезпечення основоположних конституційних засад правового статусу людини і громадянина. Підтвердженням цього є прийняття 27 червня 2014 року Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, де головним чинником є активізація співробітництва у сфері юстиції та безпеки кожної країни, а також забезпечення верховенства права та поваги до людини та її основоположних свобод [9].

Отже, конституційно-правові гарантії прав і свобод особистості є одним з основних елементів конституційно-правового статусу людини і громадянина в Україні. Поряд з правосуб'єктністю, конституційними принципами і громадянством вони є пріоритетним інститутом права.

Без існування гарантій проголошені права і свободи втрачають сенс. Саме при підході до комплексного і системного втілення в життя основних положень правової, демократичної держави з одночасним сприянням розвитку інститутів громадянського суспільства зможемо дійти до реального розв'язання проблеми гарантій прав і свобод особи в Україні.

Список використаних джерел

1. *Конституція* України: прийнята на 5 сесії Верховної ради України 28 червня 1996 р. – К.: Просвіта, 1996. – 80 с.
2. *Зайчук О. В.* Теорія держави і права: Академічний курс. Підручник / О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. - Київ: Юрінком Інтер, 2006.
3. *Селіванов А. О.* Конституційні проблеми в сучасній теорії права. Доктрина стабільності та охорони Конституції України в контексті її модернізації та ефективного конституційного правосудді / А. О. Селіванов. – Київ: Логос, 2012. – 152 с.
4. *Шевченко А. Є.* До питання функціонування громадянського суспільства та розбудови правової держави в Україні / А. Є. Шевченко, А. В. Старостюк // Юридичний вісник. – 2014. – № 4 (33). – С. 41 – 46.
5. *Теорія* держави і права : Навчально-методичний комплекс / А. Є. Шевченко, А. В. Старостюк, М. В. Кармаліта, А. М. Талах; за заг. ред. проф. А. Є. Шевченка. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2015. – 256 с.
6. *Про* затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 25 серпня 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua.
7. *Магновський І. Й.* Гарантії прав і свобод людини і громадянина (теоретико-правовий аспект): Автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / Ігор Йосифович Магновський. – Київ, 2003. – 20 с.
8. *Гапоненко Л. В.* Правовая природа Конституции / Л. В. Гапоненко // Закон и жизнь. Международный научно – практический правовой журнал. – 2013. – С. 65-69.
9. *Угода* про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами – членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua.

Шевченко А. Є., Гапоненко Л. В. Вдосконалення конституційно-правових гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина на сучасному етапі державотворення

У запропонованій статті розкрито питання конституційного регулювання правового статусу особи в контексті сучасних глобалізаційних процесів. Визначаються проблеми гарантування прав та свобод людини і громадянина. Аналізується вплив громадянського суспільства та державних інституцій на дієвість конституційних гарантій та наголошується на необхідності їх ефективності.

Ключові слова: закон, глобалізація, конституція, європейська інтеграція, гарантії прав і свобод людини та громадянина.

Шевченко А. Е., Гапоненко Л. В. Совершенствование конституционно-правовых гарантий обеспечения прав и свобод человека и гражданина на современном этапе создания государства

В предлагаемой статье раскрыты вопросы конституционного регулирования правового статуса личности в контексте современных глобализационных процессов . Определяются проблемы гарантирования прав и свобод человека и гражданина. Анализируется влияние гражданского общества и государственных институтов на действенность конституционных гарантий и подчеркивается необходимость их эффективности.

Ключевые слова: закон, глобализация, конституция, европейская интеграция, гарантии прав и свобод человека и гражданина.

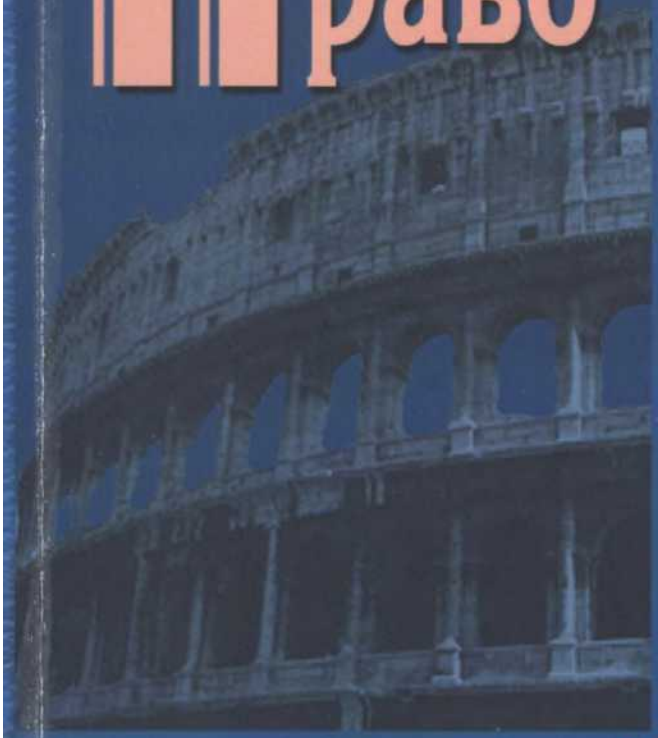
Shevchenko A., Gaponenko L. Improving the constitutional and legal guarantees of rights and freedoms of man and citizen at the present stage of state building

The proposed article the question of the constitutional regulation of the legal status of persons in the context of contemporary globalization. Identify problems guaranteeing rights and freedoms of man and citizen. The influence of civil society and state institutions on the effectiveness of constitutional guarantees and emphasizes the need for efficiency.

Key words: law, globalization, constitution, European integration, guarantees the rights and freedoms of man and citizen.

ISSN 2306-9082

Публічне право

науково-практичний
юридичний журнал

№ 3(23) / 2016

Зміст

ТЕМА НОМЕРУ:

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МЕДИЧНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

ЗАЙДАНИК Р. А. (м. Київ) — Право фізичної особи на життя : поняття, елементи, виникнення і припинення . . . 9

ЗЕЩЕНКО С. Г. (м. Київ) — Перспективи розвитку медичного права в Україні: концептуальні засади . . . 21

СТЕФАНЧУК Р. О. (м. Київ) — Кодифікація медичного законодавства в Україні: pro et contra . . . 27

ШИТА О. М. (м. Москва, Росія) — Правові механізми управління якістю медичної допомоги *(російською мовою)* . . . 35

ЛЯШКОВ В. М. (м. Полтава) — Правове забезпечення діяльності Національної служби крові . . 41

СТЕЩЕНКО В. Ю. (м. Черкаси) — Обов'язкове медичне страхування як крок до вирішення багатьох проблем української медицини: правові засади . . . 48

ЕРТЕЛІЙНИК В. О. (м. Київ) — Евтаназія в аспекті конституційного права особи на медичну допомогу . . . 54

ВАСЕЧКО Л. О. (м. Київ) — Місце сучасного медичного права у системі права України . . . 60

ВАДОРОЖНИЙ Ю. А., **ЮСІЄНКО В. В.,** **ЮСІЄНКО А. В.** (м. Київ) — Деякі сучасні кримінальні та кримінологічні аспекти правового регулювання вилучення донорських органів і тканин людини в Україні . . . 66

СЕЙ О. В. (м. Харків) — Захист права на здоров'я на Європейському та національному рівнях . . . 72

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

ШЕВЧЕНКО А. Є., **ЛОНЕНКО Л. В.** (м. Ірпінь Київської обл.) — Вдосконалення конституційно-правових гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина на сучасному етапі державотворення . . . 77

ВОДОРОЖНА Т. С. (м. Чернівці) — Конституційний Суд України як гарант конституціоналізації правового порядку . . . 84

ЯДЮК А. А. (м. Київ) — Удосконалення місцевого самоврядування в контексті конституційної модернізації . . . 93

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

ХРИСТОВА І. В. (м. Суми) — Становлення науки «інформаційне право»: питання методології *(частина друга)* . . . 102

ЛЮГОВ О. В. (м. Харків) — Теоретична основа дослідження організаційної побудови територіального та галузевого управління регіоном . . . 111

ГОРОДЕЦЬКА І. А. (м. Ніжин Чернігівської обл.) — Механізм адміністративно-правового регулювання охорони, використання і відтворення тваринного світу: теоретичні аспекти . . . 117

ЯРЧЕНКО В. В. (м. Дніпро) — Механізм впровадження електронного урядування в органах виконавчої влади . . . 125

ЧЕРНУХА М. М. (м. Київ) — Нормативно-правове забезпечення адміністративно-правового регулювання інвестиційної діяльності в Україні . . . 132

ФІНАНСОВЕ ПРАВО

ЛОМІЄЦЬ П. В. (м. Полтава) — Проблематика вдосконалення понятійного апарату в частині адаптації податкового законодавства України до стандартів ЄС. . 140

МИХАЛЬСЬКИЙ Ю. А. (м. Київ) — Грошовий обіг та його зв'язок із ціновою політикою: правові питання . . . 148

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

СТОЛЯР Т. В. (м. Київ) — Особливості розуміння деяких ознак перевищення меж необхідної оборони за кримінальним правом України . . . 156